

„... huius sedis a dextris sit imperatoris“

Spory o přednost v hierarchii císařského dvora

*vrcholného středověku**

Jan Zelenka

„... huius sedis a dextris sit imperatoris“. *Conflicts of precedence in hierarchy of the imperial court in high Middle Ages*: This is a paper on conflict situations caused by spatial articulation of the imperial court, as well as by symbolic significance ascribed to particular places and positions. The sources thus comment conflicts among ecclesiastical and temporal lords as to the occupation of a position on the ruler's right or left side, or to the incumbent of the right to carry the ruler's sword in a solemn procession. The author attempts a clarification of their information value for studies of courtly topics by means of analysis of some documented cases. The core of the study lies in issues of the Roman imperial court in high Middle Ages. The author also employs other examples to demonstrate the fact that coeval society reflected the symbolic significance not only in the places of the most important members of courtly society, but, essentially, in positions of all persons present. *Key words*: Court, Organization of space, Conflict, High Middle Age, Germany

Představa o hierarchickém členění středověké společnosti, vycházející z obrazu kosmologického řádu, ovlivňovala rovněž organizační každodenního sociálního prostoru. *Místa*, které jednotlivci zaujal mezi dalšími přítomnými, náležela určitá symbolická hodnota. Postavení a význam v rámci hierarchie tak bylo možné vyjádřit pomocí rozdílů v prostorovém směřování (nahore/dole, vlevo/vpravo, vpředu/vzadu nebo venku/uvnitř atd.). Svého druhu jedinečné jeviště, kde ideální model společenského řádu nabýval konkrétní podoby skrze symbolickou sebe prezentaci zúčastněných, vytvářelo prostředí dvora. Zejména pak dvora římských králů/císařů, kde se střetávala duchovní a světská knížata i méně významní příslušníci aristokracie ze všech částí říše.¹

* Tato studie vznikla v rámci grantové projektu *Recepce dvorské kultury v českých zemích raného a vrcholného středověku* KJB800150802, jehož nositelem je Historický ústav AV ČR, v. v. i.

¹ Srov. Aron J. GUREVIČ, *Kategorie středověké kultury*, Praha 1978, s. 57–58; Marian FÜSSEL – Stefanie RÜTHER, *Einleitung*, in: Raum und Konflikt: zur symbolischen Konstituierung gesellschaftlicher Ordnung in Mittelalter und Früher Neuzeit, Symbolische Kommunikation und gesellschaftliche Wertesysteme 5, Christoph Dartmann – Marian Füssel – Stefanie Rüter (Hg.), Münster 2004, s. 9nn.; Karl-Heinz SPIESS, *Rangdenken und Rangstreit im Mittelalter*, in: Zeremoniell und Raum, Residenzenforschung 9, Werner Paravicini (Hg.), Sigmaringen 1997, s. 39–61, zde s. 44–45, 56–57, 59; Robert NOVOTNÝ, *Spory o přednost ve středověku a na počátku raného novověku*, in: Rituály smíření.

K základním specifikům prostoru zároveň patří, že každé místo může být v jistém čase obsazeno pouze jednou. Čím větší množství osob, které si činily nárok na okázalé představení vlastního postavení, tedy bylo nuceno komunikovat v témže prostoru, tím více narůstal konfliktní potenciál události. Nepřekvapí proto, že se zaujetí určitého místa stávalo pravidelným důvodem k často vášnivým kontradikcím.²

Konflikt současně nelze pokládat pouze za projev disfunkce systému či zvýšené afektivity, ale za běžný a nezřídka pozitivní průvodní jev sociálního pořádku. Konflikt je jednou z forem komunikace a jako takový vypovídá o „plátformě“, na níž komunikace probíhá.³ Odpovědi na otázky „proč“ a „jak“ v prostředí dvora vznikají, jsou vedeny a usmiřovány rozpory, přitom nabízejí pohled na vlastní uspořádání i chod dvorské společnosti.

V tomto příspěvku se zaměříme na výpovědní hodnotu konfliktních situací, jejichž příčinou byla snaha zaujmout přednostní místo v hierarchii vrcholně středověkého císařského dvora. Důvodem není pouze fakt, že prameny věnují

Konflikt a jeho řešení ve středověku, Martin Nodl – Martin Wihoda (edd.), Brno 2008, s. 185–202, zde s. 187. K sociálnímu prostoru Martina LÖW, *Raumsoziologie*, Frankfurt am Main 2001, zejména s. 224nn., která jej definuje jako „... eine relationale (An)Ordnung sozialer Güter und Menschen an Orten“.

² M. FÜSSEL – S. RÜTHER, *Einleitung*, s. 10–14; R. NOVOTNÝ, Spory o přednost, s. 185–186; Elke BRÜGGEN, *Von der Kunst, miteinander zu speisen. Kultur und Konflikt im Spiegel mittelalterlicher Vorstellungen vom Verhalten bei Tisch*, in: Spannungen und Konflikte menschlichen Zusammenlebens in der deutschen Literatur des Mittelalters: Bristoler Colloquium 1993, Kurt Gärtner (Hg.), Tübingen 1996, s. 235–249, zde zejména s. 238–239. Srov. též Gabriele STURM, *Wege zum Raum. Methodologische Annäherungen an ein Basiskonzept raumbezogener Wissenschaften*, Opladen 2000, s. 155nn. Současně je zřejmé, že spory o symbolické místo v hierarchii nebyly jediné, se kterými se musela dvorská společnost vypořádat. Jak „přízemní“ konflikty mohly ovlivňovat každodenní chod dvorského soukolí, naznačuje soupis úřadů henegavského dvora z počátku 13. století. Dvorské hodnostáře dlouhodobě zaměstnával spor, zda úředník odpovědný za donášení chleba pro dvůr by měl svůj úkol vykonávat osobně a na své náklady, či na náklady pana hraběte. Soupis úřadů henegavského dvora (*Ministeria curie Hanoniensis*) od Gisleberta z Mons je dále citován podle edice *Gisleberti Chronicon Hanoniense*, Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum in usum Scholarum XXIX, Wilhelm Arndt – Georg Heinrich Pertz (edd.), Hannover 1869, s. 294–301, zde s. 296–297. K osobě henegavského kancléře a kronikáře *Gilbert of Mons, Chronicle of Hainaut*, Laura Napran (ed.), Woodbridge 2005, s. xxvii–xxix.

³ Thorsten BONACKER – Peter IMBUSCH, *Zentrale Begriffe der Friedens- und Konfliktforschung: Konflikt, Gewalt, Krieg, Frieden*, in: Friedens- und Konfliktforschung. Eine Einführung, Thorsten Bonacker – Ralf Zoll (Hg.), Wiesbaden 2005, s. 69–144, zde zejména s. 70–80; Peter IMBUSCH, *Sozialwissenschaftliche Konflikttheorien – ein Überblick*, in: IBIDEM, s. 145–180. Přehledný rozbor vývoje sociologických teorií konfliktu podává *Sozialwissenschaftliche Konflikttheorien. Eine Einführung*, Thorsten Bonacker (Hg.), Opladen 2005. Srov. též úvodní studii Warren C. BROWN – Piotr GÓRECKI, *What Conflict Means: The Making of Medieval Conflict Studies in the United States 1970–2000*, in: Conflict in medieval Europechanging: perspectives on society and culture, Warren C. Brown – Piotr Górecki (edd.), Aldershot – Burlington 2003, s. 1–35.

dění okolo osoby římského panovníka větší pozornost než v případě dalších současníků. Spory o přednost vypovídají o skladbě a struktuře dvorské společnosti i symbolickém potenciálu přisuzovaném jednotlivým místům. Vypovídají rovněž o postavení panovníka, jenž sice bezesporu představoval ústřední postavu dvora, neznamená to však, že musel být také jeho neomezeným pánem. Dvůr římských panovníků zároveň vytvářel vzor pro říšskou aristokracii. Lze proto předpokládat, že pravidla jeho fungování mají do určité míry modelový charakter.

Bádání v pramenech postihuje řadu konfliktů, jejichž společným jmenovatelem je právě snaha o obsazení přednostního místa.⁴ Z prostředí širšího císařského dvora raného a vrcholného středověku, v období před sepsáním *Zlaté buly Karla IV.*,⁵ by za „klasické“ příklady bylo možno vydávat spory duchovních knížat o místo po pravici či levici panovníka v průběhu slavnostních událostí, jako byly mše a hostiny. Nejčastěji zmiňovaným příkladem z laického knížecího prostředí je bezpochyby spor, který se odehrál na mohučském sněmu roku 1184. Mezi českým knížetem, rakouským a saským vévodou, falckrabětem rýnským i lantkrabětem durynským došlo k rozepři, komu náleží právo nést po ukončení císařovy slavnostní korunovace v průvodu před panovníkem jeho meč.⁶

Z hlediska výpovědní hodnoty je však zajímavější událost, která není v souvislosti s touto problematikou zmiňována. Při druhém tažení Lothara III. do Itálie roku 1136 zaznamenal *Saský analista* prudký spor mezi korouhevníky magdeburského a kolínského arcibiskupa. Obě skupiny se přely o to, kdo by měl jet po pravé straně korouhevníků císaře. Spor gradoval a oba tábory se na sebe vrhly s tasenými meči. Jak autor analistického díla poznamenal, nebyť Lotharova včasného zásahu, strhlo by se velké krveprolítí.⁷

4 Problematiku sledoval v obecné rovině pro rozmezí od raného středověku po raný novověk zejména K.-H. SPIESS, *Rangdenken und Rangstreit*, viz pozn. 1. S příklady z domácích pramenů pak nejnověji R. NOVOTNÝ, *Spory o přednost*, viz pozn. 1.

5 Přestože *Zlatá bula Karla IV.* ohraničuje chronologický dosah této studie, neznamená to, že její sepsání ukončilo daný typ sporů. Články *Zlaté buly* stanovily zasedací pořádek mezi kurfiřty, stejně jako jejich přednostní postavení před ostatními knížaty. Zejména Habsburkům a Wittelsbachům tak ovšem zůstalo odepřeno prestižní postavení odpovídající jejich reálnému mocenskému vzestupu, což nadále vyvolávalo konflikty. K.-H. SPIESS, *Rangdenken und Rangstreit*, s. 52; R. NOVOTNÝ, *Spory o přednost*, s. 194, 201. *Zlatá bula Karla IV.* byla vydána v edici *Die Goldene Bulle Kaiser Karls IV. vom Jahre 1356*, MGH *Fontes iuris Germanici antiqui in usum scholarum separatim editi XI*, Wolfgang D. Fritze (ed.), Weimar 1972. Překlad zmíněných ustanovení nabízí *Karel IV. Státnické dílo*, Marie Bláhová – Michal Mašek (edd.), Praha 2003, s. 277–279.

6 Srovnej K.-H. SPIESS, *Rangdenken und Rangstreit*, s. 49nn. Spor o funkci mečníka popisuje *Gisleberti Chronicon*, s. 142–143.

7 „*Motis autem de loco ad locum castris, cum erectis signis pergerent, repente dissensio magna oritur inter milites Coloniensis et Magedaburgensis archiepiscopi, contendentibus amborum signiferis, uter eorum regio signifero a latere dextro incederet. Unde accurrentibus utrimque pluribus, adeo lis increvit, ut nudatis ensibus hostiliter concurrerent, et nisi audiens imperator, ut forte tunc ad mensam epulaturus consederat, prosiluisset, et armatus interveniens furentium animos manu minisque sedasset, profecto magna clades in illa die accidisset*“, *Annalista Saxo*, MGH SS rer. Germ. VI, Georg Weitz (ed.), Hannover 1844, s. 542–777, zde s. 763.

Chování korouhevníků je přesnou kopií sporů, které sváděli jejich arcibiskupští páni o místo po boku císaře. Otázka symbolického umístění v prostoru se tedy zdaleka netýkala pouze nejvýznačnějších a nejvýše postavených osob. Uvedený příklad spíše vypovídá o tom, že se jednalo o problém procházející napříč celou pomyslnou pyramidou dvora.

Ne přímo takový závěr vyplývá také z výrazné diferenciaci dvorské společnosti, která zasahovala i do jejích nejnižších pater. Výjimečné informace v tomto ohledu nabízí *Ministeria curie Hanoniensis* sepsaná na počátku 13. století henegavským kancléřem Gislebertem z Mons. Soupis umožňuje poměrně detailní pohled právě na skladbu a činnost méně významných členů dvora. Jen dopravení chleba na hraběcí stůl si žádalo součinnost několika úředníků. Nad celým procesem měla dohled „chlebnice“ (*panitaria*) Sapientia, která rozhodovala o jeho nákupu. Jejimi podřízenými byli Petr, jenž se staral o dopravu chleba na dvůr, Iohannes, který dopravený pokrm uskladnil a hlídal (*custos panis*), a další přímo nejmenovaný pomocník, který chleba vedle „chlebnice“ servíroval.⁸ Identické schéma platilo pro obstarávání a servírování vína.⁹

Z celého soupisu je zároveň zřejmé, že se v hierarchii úředníků zrcadlila možnost jejich přístupu k hraběti. Nejlépe je tento moment postižitelný na příkladu distribuce vody komorníky. Nižší komorník přinášel vodu svému nadřízenému, který obsluhoval hraběte a hraběnkou, zatímco jeho podřízený rozléval vodu klerikům a vazalům (*clericis et militibus*).¹⁰ Váhu bezprostředního napojení na hraběte demonstruje také spor, který vedl úředník odpovědný za uskladnění sádla/tuku (*lardarium*). Ten byl sice podřízen úřadu „chlebníka“, tvrdil ovšem, že jeho funkce je delegována přímo hrabětem, ne pouze nadřízeným úředníkem.¹¹

Význam blízkosti k hraběcímu páru dokládá též zmínka o služebnících, kteří se starali o nádoby u tabule (*scutellarii*).¹² Měli sice ze své služby nárok dostávat chleba, ale pouze tehdy, pokud ji vykonávali v přítomnosti hraběte, hraběnky

⁸ *Gisleberti Chronicon*, s. 296–297. K osobě a dílu henegavského kancléře viz práce citované v pozn. 2.

⁹ IBIDEM, s. 296.

¹⁰ IBIDEM, s. 297, 299. Opět obdobným způsobem probíhalo také servírování vína, IBIDEM, s. 296.

¹¹ IBIDEM, s. 298. Pro strukturu dvorské společnosti tak platil stejný princip, jaký můžeme postihnout v lenních vztazích a jenž by bylo možné vyjádřit jednoduchou maximou: je lépe být bezprostředním leníkem významného pána než leníkem jeho vazala.

¹² Otázka překladu termínu *scutellarius* a tím rovněž náplně jeho úřadu se nemusí jevit zcela jednoznačná. Nabízí se dvě možné varianty. První vychází ze slova *scutella*, v překladu *miska*, *mistička*, v přeneseném slova smyslu *nádobí*, druhá z pojmu *scutellum/scutum*, který je užíván pro *štít*. Vedle interpretace zvolené v textu, jež vycházela z první zmíněné možnosti, se tedy mohlo jednat rovněž o úřad *štítonoše*, v obecnější významové rovině bychom snad mohli hovořit o *pážeti*. Výběr první varianty vychází z obsahových souvislostí – zmínka o úřadu se nachází mezi hodnotami, které měly vztah k obsluze u tabule. Zejména se však opírá o výklad *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Jan Frederik Niermeyer (ed.), Leiden 1976, s. 949–950.

a stolníka.¹³ Neméně zajímavý je podobný dodatek k výkonu služby nižších komorníků, kteří mimo jiné vyráběli svíce.¹⁴ Rovněž oni měli nárok na chleba, ovšem jediné v případě, že jejich svíce byly užívány v přítomnosti třech výše zmíněných nejvýznamnějších postav henegavského dvora.¹⁵

Z citovaných údajů je patrná propracovaná struktura hraběcího dvora a jeho logistického zabezpečení. Do popředí vystupuje ústřední postavení vládnoucího páru. Význam jednotlivých úředníků se odrážel na míře bezprostředního přístupu k hraběti, který se nemusel odehrávat pouze na rovině osobní interakce. Hodnotu měla již pouhá přítomnost v jeho nejbližším okolí, a to dokonce přítomnost skrze zástupné symboly, jakými byly v našem případě svíce vyrobené nižšími komorníky.

Pro naše účely podstatné informace zaznamenal také Saxo Grammaticus v díle známém jako *Gesta Danorum*. Podle kronikářova líčení se Knut Veliký († 1035) rozhodl pozvednout mravy a disciplínu svých *militēs*. Mezi jinými došlo k ustanovení zasedacího pořádku u hodovní tabule. Přednostní místa měla připadnout těm, kdo sloužili déle, „*aby se při nerozlišení míst k sezení nejevila neodlišená také míra zásluh*“. Rovněž v případě pozdního příchodu náleželo opozdilci právo zasednout na odpovídající místo. Pokud přítomní seděli příliš blízko u sebe a nově příchozí se nemohl ke stolu vtěsnat, měl muž, který místo obsadil, povstat a posadit se vedle. Stejným způsobem se pak měli zachovat také všichni ostatní, dokud nedošlo k znovunastolení zasedacího pořádku. Pro muže sedícího původně na úplném konci stolu však hromadná rošáda znamenala, že musel tabuli opustit.¹⁶

Ačkoliv Saxo tuto skutečnost explicitně nevyjádřil, je ze závěrečného dodatku o muži sedícím na konci tabule (*qui postremus residebat*) zřejmé, že lepší místa

13 „*Scutellarii... habent panem salis coram comite, comitissa et coram dapifero*“, *Gisleberti Chronicon*, s. 299. Z dané pasáže, stejně jako z dále citovaného případu komorníků, není zcela zřejmé, zda museli být přítomni najednou všichni tři zmiňovaní, tedy hrabě, hraběnka a stolník, či stačila účast alespoň jednoho z nich. Pro naše účely však není tato otázka natolik podstatná. Význam informace spočívá v samotném faktu, že nárok na chleba se odvíjel od osobní (ne)účasti ústředních postav henegavského dvora.

14 *IBIDEM*, s. 297.

15 „*Similiter minores camerarii habent panes, quibus candele affixe sunt coram comite et comitissa et coram dapifero*“, *IBIDEM*, s. 299.

16 „*Ut ergo improborum frequentiam a curiae valvis repelleret, statuit, ut in capessendo discubitu, quo quisque militaris muneris advocacionem sortitus fuerat, uteretur, locoque antecelleret, qui prior obsequio foret. Adeo militiae vetustatem honore mensae rependi par duxerat, ne promiscuis sedendi locis confusa meritum series videretur. Eum vero, qui, cena inita, aliqua mora interpellante, tardior supervenisset, inter considentes excipi oportebat. Qui si tam arto se consessu iunxissent, ut ob nimiam eorum frequentiam, qui supervenerat, sessum recipi nequiret, qui eius loco insederat, exurgens proximum occupabat, eo usque invicem se assurgendi officio venerantibus, donec, laxato totius sessionis ordine, legitimum recipiendo spatium patuissent, mensaque, qui postremus residebat, abscederet*“, *Saxo Grammaticus. Danorum Regum Heroumque Historia*, *British Archaeological Reports, International Series 84*, Eric Christiansen (ed.), Oxford 1980, s. 36–39.

se vždy nacházela blíže ve směru k osobě panovníka. Řada mužů u stolu vyjadřovala ideální podobu hierarchie dánských velmožů a bojovníků na čele s panovníkem. Hierarchie, v níž bylo pečlivě přisuzováno určité místo každému od těch nejvýznamnějších až po ty, kteří se za určitých okolností k panovníkovu stolu vůbec nedostali či od něj museli odejít kvůli převažující přítomnosti výše postavených. Nelze s jistotou říci, zda Saxo, který své dílo sepisoval na konci 12. a v prvních letech následujícího století, skutečně věrně zachytil pravidla, jimiž se řídil již dvůr Knuta Velikého.¹⁷ Pro nás ovšem zůstává důležité, že se setkáváme s promyšleným uspořádáním prostoru, kde odpovídající symbolický význam nenáležel pouze místům nejvýznačnějších členů společnosti, ale byl čitelný u všech shromážděných.

Není samozřejmě jisté, nakolik jsou údaje obsažené v soupisu henegavských úřadů i v díle dánského kronikáře bezzbytku přenositelné na další středověké dvory. V souvislosti s chováním korouhevníků na římské jízdě Lothara III. však širší výpovědní hodnotu mají. Spor henegavského opatrovatele sádlá s nadřízeným úředníkem dokládá, že si lidé z nižších pater dvorské společnosti byli velmi dobře vědomi hodnoty bezprostředního vztahu a kontaktu s pánem dvora. Ke stejnému závěru nás vede také pravidlo zvolené pro uplatnění nároku na chléb i symbolický význam místa u stolu dánského krále. V obou případech jde o měřítko vycházející ze základních prostorových kritérií, tedy (ne)přítomnosti panující osoby/osob nebo vzdálenosti od ní. Omezení, které nižším komorníkům přiznávalo chleba pouze, pokud byly užívány jejich svíce, zároveň poukazuje na skutečnost, jaký význam hrály v životě dvora v podstatě nepatrné maličkosti.¹⁸ Konflikt magdeburských a kolínských korouhevníků nebyl náhodným excesem, ale odezvou komplikované skladby širšího císařského dvora.¹⁹ Symbolický potenciál měla nejen místa s nejužším vztahem k císaři, ale všechna další, která vykazovala nějakou, byť i nepřímou vazbu k majestátu panovníka.²⁰

¹⁷ Saxo se v této pasáži měl opírat nejen o starší ústní tradici, ale též o písemné prameny. Srov. C. Stephen JAEGER, *Die Entstehung höfischer Kultur. Vom höfischen Bischof zum höfischen Ritter*, Berlin 2001, s. 192; k užitým pramenům též *Saxo Grammaticus*, s. 152–157 a s. 201, pozn. 134.

¹⁸ Nabízí se samozřejmě otázka, jak byla vedena evidence svící a jejich výrobců. Logickou a době odpovídající pomůckou mohlo být užívání jakési obdoby kamenických značek, jimiž se označovaly jednotlivé svíce.

¹⁹ K rozlišení na tzv. menší a větší/širší panovnícký dvůr na příkladu domácích poměrů nejnověji Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Panovnícký dvůr ve středověku. Struktura, prostor a reprezentace*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a struktura dvorské společnosti*, Mediaevalia Historica Bohemica, Supplementum 2, Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, s. 11–37, kde i další literatura.

²⁰ Pro ilustraci si můžeme tento mechanismus přiblížit na příkladu dvora posledního habešského císaře Haile Selasieho, jehož chod zachytil na základě svědectví vybraných úředníků novinář R. Kapuściński: „... rozsah moci v paláci nevyplýval z hierarchie zastávaných míst, ale z toho, jak často měl kdo přístup k našemu pánovi... Říkalo se: důležitější je ten, kdo má častější přístup k císařovu uchu. Častější a delší... směrem dolů od nejcennějších přímých přístupů začínala

V modelové rovině bychom si problém spojený se shromážděním říšské aristokracie na panovníkově dvoře mohli za pomoci příkladu arcibiskupských korouhevníků představit následujícím způsobem. Ve svém domácím prostředí stál arcibiskup na vrcholku pyramidy dvora, v symbolickém členění prostoru zaujímal nejvyšší a centrální pozici. Bez ohledu na to, kolik členů dvora doprovázelo svého pána na císařův sněm či tažení, postavení, které všem příslušelo v domácím prostředí, se příjezdem k císaři nutně změnilo. V nejlepším případě mohli arcibiskup i jeho doprovod dosáhnout druhého místa v hierarchickém členění prostoru po císaři a jeho suitě. Při účasti dalších konkurentů však nešlo o samozřejmost.

Právě spory mezi dvěma duchovními pretendenty o téže místo pravidelně doprovázely bojovné aklamace jejich doprovodu a v některých případech měly také násilné vyvrcholení. O vánočních svátcích roku 1062 došlo v Goslaru při přípravě večerní bohoslužby ke konfliktu mezi komorníky (*camerarios*) fuldského opata a hildesheimského biskupa. Nejprve verbálně, posléze pěstmi se obě skupiny snažily prosadit právo svého pána na místo vedle mohučského arcibiskupa. Další eskalaci zabránil zásah bavorského vévody, který se zastal fuldského opata.²¹ Horlivost projevovaná při prosazování nároků seniora lze samozřejmě vysvětlit odkazem na vztah mezi pánem a družiníkem/vazalem. Chování kolínských a magdeburských korouhevníků nás však upozorňuje na další rovinu celé problematiky. Obhajobou nároku na přednost svého pána hájila jeho dvorská suita v podstatě také nárok vlastní, neboť kritérium přednosti pána mohlo být ve sporném případě využito rovněž pro jeho doprovod (případně také naopak). Šlo o silnou oboustrannou vazbu, kdy čest nabytá jednou stranou přispívala ke zvýšení vážnosti strany druhé.²²

Nelze zároveň opominout, že se spory o místo v hierarchii odehrávaly mezi konkurenty ve stejném či podobném postavení. Nezpochybnitelnou přednost duchovních před laiky nejlépe demonstruje skutečnost, že žádný z dochovaných sporů o místo po boku císaře nebyl veden mezi duchovním a světským knížetem. V rámci duchovního stavu o tato místa soupeřili zejména arcibiskupové, v první řadě z Mohuče a Kolína. Určitou výjimku představoval v 11. a 12. století právě

hierarchie přístupů nepřímých, přístupů druhého, třetího a dalšího řádu, a i o ně se sváděl boj. Člověku, o němž se vědělo, že disponuje velkým počtem přímých přístupů, se všichni klaněli po pás, i když třeba nebyl ministrem, Ryszard KAPUŚCIŃSKI, *Na dvoře krále králů*, Praha 1980, s. 34–35.

²¹ *Lamperti Hersfeldensis Annales*, MGH SS XXXVIII, Oswald Holder-Egger (ed.), Hannover 1894, s. 81.

²² V principu se jednalo o tentýž mechanismus, který výstižně popsal již Tacitus ve své *Germanii*, když při líčení vztahu mezi germánskými náčelníky a jejich družiníky poznamenal, že „*náčelníci bojují za vítězství, družiníci za náčelníka*“ (*Principes pro victoria pugnans, comites pro principe*). *Germania sive de origine et situ Germanorum*, Manfred Fuhrmann (ed.), Stuttgart 1972, cap. XIV. Tacitova slovní hříčka neříká nic jiného, než že vítězství (a za tímto pojmem si můžeme představit prakticky dosažení jakéhokoliv cíle) jednotlivce je současně vítězství „skupiny“, s níž se identifikuje.

opat z Fuldy, třebaže význam kláštera již nebyl srovnatelný s vlivem episkopátu. Odhodlání fuldských opatů konkurovat biskupům a arcibiskupům však zároveň svědčí o tom, že nejen výsledek, ale také vlastní účast v podobném konfliktu zřetelně vyjadřovala nárok na prestižní místo v hierarchii.²³

Dostáváme se tím k otázce, zda lze výsledky konfliktních situací tohoto typu zasadit do kategorií „vítěz a poražený“. Stále se opakující spory dokládají, že prostorové uspořádání širšího panovnického dvora nebylo dané, ale naopak se vždy znovu utvářelo.²⁴ Jednotlivé strany sice k podpoře svých nároků využívaly objektivní argumenty, jako byla udělená privilegia, stáří biskupství, dřívější datum vysvěcení biskupa, zásluhy o impérium či jednoduše fakt, že jim dané místo náleželo při poslední podobné příležitosti. Všechna tato kritéria se ovšem překrývala, aniž by některé z nich bylo možné nazírat jako absolutní. Do hry navíc vstupovaly další faktory, jako bylo například příbuzenství s panovníkem a v neposlední řadě samozřejmě odhodlání prosadit své záměry silou. Dosažení konkrétního cíle jednou skupinou neznamenal rozhodnutí „zápasu“, neboť méně úspěšný soupeř nebyl definitivně „poražen“. Neúspěch jej spíše vybízel k vypracování úspěšnější strategie do budoucna.²⁵

Poněkud extrémní příklad zde nabízí pokračování již zmíněného konfliktu z roku 1062. Velikonoce následujícího roku trávil panovnický dvůr opět v Goslaru. Podobně jako o několik měsíců dříve se při přípravě večerní pobožnosti rozhořel spor mezi komorníky o místo pro fuldského opata a hildesheimského biskupa. Jak však kronikář doslovně poznamenal, nešlo tentokrát o shodu okolností, ale o dopředu promyšlený úskok. Biskup ukryl za oltář skupinu svých mužů, kteří při propuknutí hádce znenadání zaútočili pěstmi i klacky na překvapené opatovy komorníky a vyhnali je z kostela. Postižení se ovšem vrátili s dalšími členy opatova doprovodu a v kostele propukla krvavá bitva. Panovník (Jindřich IV.) ani členové jeho nejbližšího doprovodu nedokázali situaci zvládnout a s námahou prchli do císařské falce.²⁶

Goslarské události nás přivádí k roli, jakou v podobných situacích sehrával panovník. Ke snaze Jindřicha IV. uklidnit znesvářené strany Fuldy a Hil-

²³ Srov. K.-H. SPIESS, *Rangdenken und Rangstreit*, s. 52–53.

²⁴ Jinak řečeno, obraz ideálního řádu a tím vlastně i „řád“ samý se stále znovu a znovu konstituoval. M. FÜSSEL – S. RÜTHER, *Einleitung*, s. 9–10.

²⁵ Na tomto místě by tedy bylo možné užít charakteristiku Norberta Eliase, který dvorský mechanismus popsal jako stále se točící perpetuum mobile, kde se díky prostředí konkurence napětí vytvářelo stále znovu a znovu. Norbert ELIAS, *Die höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie*, Frankfurt am Main 2002, s. 153; K.-H. SPIESS, *Rangdenken und Rangstreit*, s. 53. K obecným souvislostem v rámci „teorií konfliktu“ srov. zejména Carsten STARK, *Konflikttheorie von Georg Simmel*, in: *Sozialwissenschaftliche Konflikttheorien. Eine Einführung*, Thorsten Bonacker (Hg.), Opladen 2005, s. 83–96, zde zejména s. 87–88; T. BONACKER – P. IMBUSCH, *Zentrale Begriffe*, s. 69–144.

²⁶ *Lamperti Hersfeldensis Annales*, s. 82nn. Srov. vzorovou interpretaci goslarských událostí, kterou podal Hans-Werner GOETZ, *Proseminar Geschichte: Mittelalter*, Stuttgart 2006³, s. 263–273.

desheimu odvoláním se na královský majestát Lampert z Hersfeldu pouze ironicky poznamenal, že „... se zdálo, jako by hovořil k hluchým“.²⁷ Kronikář plasticky zachytil bezmocnost nezletilého krále (Jindřich byl prohlášen zletilým až roku 1065), který nebyl schopen vlastní autoritou zabránit nešťastným událostem.²⁸ Rovněž v případě zcela způsobilého panovníka ale řešení sporu vyžadovalo okamžité a rozhodné jednání. Viděli jsme, že roku 1136 zamezil násilné eskalaci sváru pouze energický zásah Lothara III. Také během oslavy svatby Jana Lucemburského s Eliškou Přemyslovnou se ve Špýru rozhořel konflikt mezi mohučským a kolínským arcibiskupem o to, komu náleží při hostině místo po pravici panovníka. Zatímco stoupenci obou prelátů sahali po zbraních, vyřešil Jindřich nastalou situaci tím, že „... vzal oba za ruku a dovedl je mile do svého bytu, kde byla vystrojena soukromá hostina“, čímž spor zažehnal. Petr Žitavský, který událost zaznamenal, dále vysvětlil, že se jednalo o dávnou rozepři mezi Mohučí a Kolínem. Vždy, když „... slaví římský král sjezd nebo nějakou slavnost, tehdy dychtivě pospíchá předstihnout jeden druhého“. Naopak „... na místech nějaké soukromé hostiny, navzájem se předstihují v počtě a nikterak se nepřou, kde by kdo seděl nebo jak by šel, neboť na místě a hostině soukromé, neslavnostní, dává každý z nich před sebou přednost druhému“.²⁹ Jindřich sice svým rozhodnutím zamezil možnému násilí a chaosu, rezignoval však zároveň (alespoň z části)³⁰ na okázalou manifestaci panovnického majestátu, k níž svatební hostina na veřejnosti poskytovala příležitost.

Uvedené příklady dokládají, že podobné spory mohly nejen narušit, ale také zcela znemožnit další průběh slavnostních událostí, případně sněmů. Zároveň však nelze přehlédnout jejich pozitivní, integrační funkci. V rámci jednotlivých dvorů musely přispívat k silnější identifikaci s vlastním prostředím. Dokladem je bezpochyby chování kolínských a magdeburských korouhevníků i komorníků fuldského opata a hildesheimského biskupa. Nezbytnost vydobýt si určitou pozici a současně ji také do budoucna obhájit zároveň vytvářela zvýšený tlak na potřebu vyhledávat panovnický dvůr. Za příklad zde opět může sloužit chování hildesheimského biskupa. Rovněž snaha zaštitit svůj nárok objektiv-

27 „Rex inter haec vociferans et sub obtentu regiae maiestatis populum adiurans surdis fabulam narrare videbatur“, *Lamperti Hersfeldensis Annales*, s. 83.

28 Srov. H.-W. GOETZ, *Proseminar*, s. 270–271.

29 „... utrumque acceptum per manum iocunde ad suum duxit hospicium, ubi privatum fit convivium, et statim cessavit subortum tempestatis litigium. Ex antiquo lis fuit hiis, modus quoque talis: cum hii duo Maguntinensis et Coloniensis archiepiscopi sunt in locis alicuius privati convivii, se invicem honore conveniunt et ubi quis sedeat aut quomodo vadat, minime contendunt, in loco enim et in convivio privato non solempni quilibet istorum alium praeficit sibi; quando vero Romanus rex curiam aut solempnitatem aliquam celebrat, unus tunc avide alium preire festinat“, *Petra Žitavského Kronika Zbraslavská*, *Fontes rerum Bohemicarum IV*, Josef Emler (ed.), Praha 1884, s. 150–151, překlad Františka Heřmanského podle *Kronika Zbraslavská. Chronicon Aulae Regiae*, Praha 1952, s. 347–348.

30 Z Petrova líčení není zcela zřejmé, zda se nadále celá hostina odehrávala v soukromí. Kronikářův další popis události nabízí také variantu, že se do soukromí přesunul pouze Jindřich s oběma arcibiskupy, zatímco veřejná hostina pokračovala pod Janovým „předsednictvím“. Srov. *Petra Žitavského Kronika Zbraslavská*, s. 151.

ními kritérii, zejména odkazem na zásluhy o říši, musela motivovat knížata k rozhodnějšímu nasazení v říšských záležitostech. Stejně jako udílení jiných privilegií, také úsilí knížat prezentovat se odpovídajícím postavením v hierarchii dvora, nabízela panovníkovi nezanedbatelné politické instrumentarium.³¹ Jako ukázka nám může sloužit výše zmíněný spor o úřad mečníka, který se odehrál na mohučském sněmu roku 1184. Před panovníkem nakonec nenesl meč žádný z pětice významných knížat, jež si toto právo nárokovala, nýbrž henegavský hrabě Balduin. Nešlo o náhodu. Právě v Mohuči uzavřel hrabě s Fridrichem Barbarossou dohodu, na jejímž základě se zavázal postoupit panovníkovi své alodiální i lenní statky, které měl následně získat z císařových rukou zpět spojené do jednotného markrabství – říšského knížectví Namur. Balduin se díky tomu měl stát říšským knížetem a dosáhnout odpovídající prestiže. Přednost, kterou císař hraběti poskytl před ostatními knížaty, nejen symbolicky vyjádřila Balduinův postup v hierarchii, ale byla současně jasně srozumitelnou odměnou za navázání těsné vazby k panovníkovi.³²

Možnost rozsuzovat spory o přednost nicméně nepředstavovala bezproblémový nástroj. Bez energického zásahu mohly přerůst do nekontrolovatelných rozměrů a na panovníkovo rozhodnutí navíc vytvářely tlak další okolnosti. Prestižní postavení v hierarchii dvora zavazovalo knížata k odpovídající podpoře říšských zájmů. Účast na říšské politice ovšem na druhou stranu stejným způsobem vytvářela nárok na uchování či případně povýšení vlastní pozice, který panovník nemohl ignorovat. Bezradnost v takových situacích je dobře patrná z chování Fridricha Barbarossy na již vzpomínaném mohučském sněmu. Panovník nejprve vyhověl stížnostem fuldského opata, který si nárokoval místo po císařově levici v průběhu slavnostní korunovace, a požádal o jeho uvolnění kolínského arcibiskupa. Své stanovisko však okamžitě změnil ve chvíli, kdy se uražený arcibiskup rozhodl kostel opustit a ublíženě přitom deklaroval své dosavadní činy ve prospěch impéria.³³ Podobně jako každodenní politická praxe, nezáleželo tedy ani symbolické znázornění říšské hierarchie, jejíž obraz měl prezentovat širší dvůr římských králů, na pouhé libovůli panovníka, ale na konsenzu zúčastněných.³⁴

Bez ohledu na to, kde se panovník nacházel, představovala jeho osoba středobod, kolem něhož se celý prostor organizoval. V mikrokosmu dvora se od místa, které zaujal panovník, odvíjela hierarchie dalších míst, jejichž obsazení vypovídalo o významu a důstojnosti daných osob. Její symbolická struktura se

³¹ Srov. K.-H. SPIESS, *Rangdenken und Rangstreit*, s. 58–59.

³² Více k událostem provázejícím Balduinovo povýšení Jan ZELEŇKA, *Sic sapiens imperator coniuratione rebellium repressit. Fridrich Barbarossa a české knížectví v optice procesu s vévodou Jindřichem Lvem*, MHB 11, 2008, s. 39–77, zde s. 52–59.

³³ *Arnoldi Chronica Slavorum*, MGH SS rer. Germ. in usum scholarum separatim editi XIV, Johann Martin Lappenberg (ed.), Hannover 1868, III/9, s. 88–90.

³⁴ Srov. R. NOVOTNÝ, *Spory o přednost*, s. 201.

neomezovala pouze na nevelký okruh vyvolených, ale zahrnovala rovněž jejich doprovod i další přítomné. Procházela skrze celou pomyslnou pyramidu dvora. U (nej)nižší postavených pak nemuselo jít ani tak o konkrétní místo, význam měla již vlastní přítomnost. V sázce v takových případech nebyla prestiž. Osobní účast na dění v nejbližším okolí pána dvora mohla rozhodovat o nároku na základní životní potřeby, v našem případě na chléb z hraběcí tabule.

Konflikty o přednostní místo v hierarchii dvora podtrhují skutečnost, že odpovídající prezentace držení úřadu či dosaženého postavení, byla neméně významná jako jeho reálné zastávání. Zároveň nás nechávají nahlédnout na panovníkovu pozici také z jiného úhlu. Spory o přednost vyžadovaly okamžitě rozhodnutí, jejich průběh tudíž závisel na osobních předpokladech, schopnostech i autoritě jednotlivých vládců. Na rozdíl od jiných konfliktů nebyl čas na jinak běžné zprostředkování a ritualizované „zahlázení“ sporu, které by všem zúčastněným umožnilo zachovat si tvář.³⁵ Panovník musel neprodleně volit, jeho rozhodnutí se však mohlo setkat s odporem a donutit jej (jak jsme viděli na příkladu Fridricha Barbarossy a kolínského arcibiskupa) ke změně stanoviska. Jinou možnost zvolil Jindřich VII., jehož řešení potlačilo vlastní základ sporu – tedy nutnost okázalé sebeprezentace na veřejnosti. V obou případech však zřetelně doznal újmy královský majestát; Barbarossa před prestižním shromážděním říšské aristokracie uznal chybu a ustoupil arcibiskupovi, Jindřich sám rezignoval na možnost slavnostního představení vlastní důstojnosti.

Panovník tak na jedné straně představoval centrální osobu dvorské společnosti, jeho reálná moc nad vlastním dvorem však nebyla neomezená. V této souvislosti upozornil Thomas Zotz na skutečnost, že si dvůr jako „*Personenverband*“ vytvářel skupinovou identitu a s ní spojená pravidla fungování, přezívající osoby jednotlivých pánů. Dvůr se profiloval do podoby instituce, jež sice na jedné straně zabezpečovala odpovídající zázemí pro výkon moci a reprezentaci, nabývala však současně vlastní sebevědomí, které ji umožnilo vystupovat nezávisle, či dokonce vést spory s vlastním pánem.³⁶

Exkurz:

V polovině února tohoto roku měl podle zpráv tiskových agentur podmínit francouzský prezident Nicolas Sarkozy svou účast na blížící se vrcholné schůzce členských států NATO požadavkem, že musí během jednání sedět po pravé straně

³⁵ K tomu srov. např. Gerd Althoff, *Verwandte, Freunde und Getreue. Zum politischen Stellenwert der Gruppenbindungen im früheren Mittelalter*, Darmstadt 1990; Týž, *Spielregeln der Politik im Mittelalter. Kommunikation in Frieden und Fehde*, Darmstadt 1997; Týž, *Beratungen über die Gestaltung zeremonieller und ritueller Verfahren im Mittelalter*, in: Vormoderne politische Verfahren, Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 25, Barbara Stollberg-Rilinger (Hg.), Berlin 2001, s. 53–71.

³⁶ Srov. Thomas ZOTZ, *Herrschaftswechsel und Identität des Hofes im 12. und frühen 13. Jahrhundert*, in: Fürstenhöfe und ihre Außenwelt. Aspekte gesellschaftlicher und kultureller Identität im deutschen Spätmittelalter, Thomas Zotz (Hg.), Freiburg 2004, s. 1–20.

předsedy organizace. Sarkozyho podmínka se však neshodovala s ustáleným zasedacím pořádkem, který určuje zástupcům jednotlivých zemí místa podle abecedního klíče. Francouzský prezident zcela vážně vyhrožoval svou neúčastí, pokud by nebylo jeho požadavku vyhověno. Došlo proto ke kompromisu. Zatímco během veřejného zahájení summitu zaujal Sarkozy před televizními kamerami požadované místo, na uzavřené části shromáždění dodrželi členové obvyklý zasedací pořádek. Tiskové zprávy a komentáře prezentovaly celou událost v podstatě jako další z extravagantních výstřelků francouzského prezidenta.³⁷

Sarkozyho chování však podléhalo neúprosné logice, která bezesbytku zapadá do rámce této studie. Francie se po dlouhých letech vrátila do vedoucích složek aliance. Stalo se tak současně ve chvíli, kdy se NATO rozšiřovalo o další členy – Albánii a Chorvatsko. Požadavek francouzské strany nejen položil zřetelný kvalitativní rozdíl mezi „pouhým“ přijetím nováčků a návratem váženého člena. Současně otevřeně vyjádřil francouzské představy o vlastním místu a významu ve strukturách aliance. Nepřehlédnutelná je paralela mezi chováním francouzského prezidenta a porýnských arcibiskupů ze špýrské svatby roku 1310. V obou případech šlo o představení pro veřejnost,³⁸ které v soukromí za zavřenými dveřmi ztrácelo na významu.

Ve spojitosti se zasedacím pořádkem přinesl ve stejné době zajímavé postřehy britský *The Guardian*.³⁹ Komentátorka listu popisovala slavnostní večeři účastníků summitu G20 v Londýně, který zasedání NATO bezprostředně předcházela. Přes vtípnou nadsázku výstižně ohodnotila význam jednotlivých míst u tabule, přičemž nejméně prestižní část stolu, nejbvzdálenější od míst hostitele Gordona Browna a nejbvýznačnějšího hosta, amerického prezidenta Baracka Obamy, označila za „sociální Sibir“ (*sociál Siberia*). Zajímavé jsou také důvody, jež podle autorky vedly k „vyhoštění“ na okraj hodující společnosti. Sešli se zde lídři významných světových institucí, které však nelze počítat mezi skutečné státníky, a někteří „ostrakizovaní“ jedinci, jako například český premiér Mirek Topolánek, jemuž měla pobyt v „sibiřském exilu“ zajistit předcházející ostrá kritika protikrizových opatření americké vlády.⁴⁰

³⁷ <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,607601,00.html>; <http://euobserver.com/?aid=27614>; <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/161438-sarkozy-si-vydupal-lepsi-mistu-u-stolu-na-summitu-nato.html>.

³⁸ V případě Sarkozyho zejména pro francouzské publikum (a to nejen s ohledem na běžnou veřejnost, ale také např. na prezidentovy spolustraníky), které není bezpodmínečně přesvědčeno o nutnosti aktivního návratu do aliance. Prezidentovo představení mělo otupit případné negativní ohlasy jednoduchou hrou na strunu národní hrdosti pomocí okázalé inscenace francouzského prestižního postavení v alianci. Výstižný komentář přinesl *Le Monde diplomatique*: <http://mondediplo.com/blogs/the-real-meaning-of-sarkozy>. Srov. též <http://www.ct24.cz/svet/48140-francie-chce-zpatky-do-vojenskeho-veleni-nato/>; <http://www.cnn.com/2009/WORLD/europe/03/11/france.sarkozy.nato/>; <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/europe/article4160462.ece>

³⁹ <http://www.guardian.co.uk/world/2009/apr/02/g20-seating-plan>.

⁴⁰ Podobně interpretoval zasedací pořádek korespondent listu *The Australian*. Předseda WTO Pascal Lamy a Evropské komise José Manuel Barosso se na okraj stolu měli dostat z prostého

Oba zmiňované příklady dokládají přetrvávající povědomí o smyslu inscenace moci a prestiže založené na symbolickém uspořádání prostoru. Vypovídají také o stále potřebě doplňovat významné slavnostní i politické akty a překrývat problémy, které se za nimi skrývají, zástupnou řečí symbolické komunikace. Instrukce „dvora“ a zejména mechanismy provázející jeho fungování jsou tak v podstatě nadčasové. Výsledky dosažené na tomto poli v dlouhém časovém rozmezí, zahrnujícím dvory faraónů i středověk, jsou ostatně srovnatelné například s informacemi, které máme k dispozici o chodu dvora etiopského císaře z druhé poloviny 70. let 20. století.⁴¹ Na příkladu dvorské společnosti lze tedy nejen ověřit, ale případně také nově formulovat modelová schémata vytváření správních struktur, receptce a dalšího šíření kulturních vzorců i lidského chování. S trochou nadsázky bychom tak na úplný závěr mohli konstatovat, že „dlouhý středověk“ Jacques Le Goffa, je možná ještě o něco delší, než si vůdčí představitel třetí generace školy *Analles* sám představoval.⁴²

důvodu, že ve skutečnosti nemají stát, který by reprezentovali. Mirek Topolánek nejen ztratil důvěru vlastnímu parlamentu, ale navíc se stal v Londýně nepopulární svou kritikou amerického a britského volání po rozhodujících fiskálních stimulech ekonomiky. [Http://www.theaustralian.news.com.au/business/story/0,28124,25282388-5018907,00.html](http://www.theaustralian.news.com.au/business/story/0,28124,25282388-5018907,00.html).

41 Srov. např. *Der ägyptische Hof des Neuen Reiches. Seine Gesellschaft und Kultur im Spannungsfeld zwischen Innen- und Außenpolitik*, Rolf Gundlach – Andrea Klug (Hg.), Wiesbaden 2006; Joachim BUMKE, *Höfische Kultur. Literatur und Gesellschaft in hohen Mittelalter*, München 1997⁸; Malcolm VALE, *The princely court. Medieval Courts and Culture in North-West Europe 1270–1380*, New York 2001; *Deutscher Königshof, Hoftag und Reichstag im späteren Mittelalter*, Peter Moraw (Hg.), Stuttgart 2002; Rita Costa GOMES, *The Making of a Court Society. Kings and Nobles in Late Medieval Portugal*, Cambridge 2003; R. KAPUŚCIŃSKI, *Na dvoře krále králů* (passim).

42 Jacques LE GOFF, *Długie Średniowiecze*, Warszawa 2007, zejména s. 47–59.

„... *huius sedis a dextris sit imperatoris*“. *Conflicts of precedence in hierarchy of the imperial court in high Middle Ages:*

Regardless of the particular whereabouts of the ruler – whether on the road, in a hall of a residence, nave of a church, in a municipal square or on a meadow before the ramparts – his person provided the focus in relation to which the entire space was organized. In the microcosm of a court, the position of the ruler determined the hierarchy of other positions, the occupation of which gave evidence on the importance and dignity of the personages in question. The sources thus comment upon conflicts among ecclesiastical and temporal lords as to the occupation of a position on the ruler's right or left side, or as to the incumbent of the right to carry the ruler's sword in a solemn procession. The symbolic structure of this hierarchy did nonetheless not end with a limited circle of the elects, but included their entourage and other persons present. It articulated the whole hypothetical pyramid of the court, of which an eloquent example is provided by a conflict recorded in 1136 by *Annalista Saxo*. During the expedition of emperor Lothar III to Italy, the ensigns of the archbishops of Magdeburg and of Cologne contested each others' position to ride on the right side of the emperor's ensigns. The same problem is illuminated by the text of *Saxo Grammaticus*, who says that the court of Danish king Canute the Great functioned on the principle that the more meritorious members of the court sat closer to the king. The places of the men at table thus visualized an ideal form of hierarchy of Danish great men and warriors, headed by the ruler, from the most significant figures down to the least important ones.

The lower echelons of courtly society need not have cared about occupation of a particular place or position; the important thing was to be there at all. Neither was prestige only at stake. Personal participation in all actions concerning the lord and master of the court could well help decide the claim for the necessities of life, including the daily bread. This is described in the *Ministeria curie Hanoniensis* treatise by the chancellor of Hainault, Gislebert de Mons.

Conflicts concerning positions of honour emphasize the fact that an appropriate presentation of any office held, or position attained, carried no less importance than the real execution of the tasks involved. At the same time, they show us the rulers' positions from a different angle. The precedence conflicts required instant solutions, and their issue thus depended on personal endowments, abilities and authority of singular rulers. Unlike other conflicts, the time at hand did not suffice for the otherwise usual mediation and ritualized „erasure“ of the contest which would have saved the face of all the participants. The ruler had to take action immediately, but his decision could meet resistance and might have been modified. The behaviour of Frederick I (Barbarossa) in a diet (congress) held in Mainz in 1184 gives evidence of a certain amount of helplessness. At first, the suzerain, complying with the demand of the abbot of Fulda, who, in the course of the ruler's solemn coronation, claimed a place on Barbarossa's left, asked the present incumbent, archbishop of Cologne, to vacate the seat. However, he changed his mind at once, as the offended archbishop rose to leave the church, enumerating, in a wronged fashion, all what he had done for the empire. A different way was taken by emperor Henry VII, when a similar conflict opposed the archbishops of Mainz and Cologne in the course of the wedding of his son John to Elizabeth the Přemyslid. In this case, Henry retired into privacy with both prelates, thus removing the core of the contest, namely the need for an ostentatious self-presentation in the public. In both cases, however, the imperial majesty suffered a setback. Realizing his mistake before a prestigious congregation of imperial aristocracy, Barbarossa acknowledged the archbishop's

„... huius sedis a dextris sit imperatoris“

right. Henry avoided the possibility of the solemn presentation of his will altogether. The precedence contests thus point to the fact that though the ruler represented the central personage of courtly society, his own power there was not unlimited. Much as everyday political practice, the symbolical visualization of imperial hierarchy, the image of which was supposed to have been represented by the wider court of Roman kings, did not depend on the mere will of the ruler, but on the consensus of the participants.

Translated by Petr Charvát